

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
*Кафедра кримінального права,
кримінального процесу і криміналістики*
Український інститут соціально-правових досліджень

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної наукової конференції
студентів, аспірантів і молодих вчених
**“ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ.
ВОСЬМІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ”,**

*яка відбулась 14 травня 2010 р.
на кафедрі кримінального права,
кримінального процесу і криміналістики
ОНУ імені І. І. Мечникова*

Одеса
“Астропринт”
2010

ББК 67.628я431
Д 70
УДК 341:316.7(063)

Укладачі: *С. Л. Стрельцов, І. С. Доброход*

За загальною редакцією *С. Л. Стрельцова*, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України

Дотримання прав людини при здійсненні правосуддя.
Д 70 Восьмі юридичні читання : матеріали наук. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (ОНУ ім. І. І. Мечникова, кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики, 14 травня 2010 р.) / М-во освіти і науки України ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; уклад. : С. Л. Стрельцов, І. С. Доброход ; за заг. ред. С. Л. Стрельцова. — Одеса : Астропринт, 2010. — 368 с.

ISBN 978-966-190-305-9

Збірник наукових статей підготовлено за матеріалами Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів і молодих вчених, яка відбулась на кафедрі кримінального права, кримінального процесу і криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 14 травня 2010 р.

Для науковців і практиків, аспірантів і студентів.

ББК 67.628я431
УДК 341:316.7(063)

Відповідають за достовірність поданих даних несуть автори

ISBN 978-966-190-305-9

© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова,
2010

ПРАВА ЛЮДИНИ ПОТРЕБУЮТЬ РЕАЛЬНОЇ ОЦІНКИ

Шаповні учасники конференції, поняття “права людини”, особливо в останній час, використовується дуже часто, причому в дуже різних значеннях. На жаль, частіше всього воно використовується в більш популярному вимірі. А це, на нашу думку, має зовсім непрості наслідки. Наприклад, використання його в такому вимірі в певній мірі спрощує дійсний зміст цього поняття, робить його “звичним”, що, в свою чергу, породжує і певне відношення до нього. Воно втрачає реальне значення і починає більш нагадувати соціальний міф. А це дуже складна ситуація, коли втрачається віра в реальність однієї з найбільш суттєвих ознак, які характеризують демократичність та цивілізованість держави, наявність в ній громадянського суспільства і т. ін.

При цьому важливо враховувати, що втрата віри в реальність цього соціального феномена, по суті, робить віртуальною усю систему кримінального судочинства. Розслідування, правова оцінка здійсненого, прийняття необхідного правового рішення та інші подібні дії набувають характеру певної соціальної фікції, коли при цьому реально не зберігаються права людини. Розуміючи це, та усвідомлюючи актуальність особливо для цієї категорії юристів, менталітет яких знаходиться на стадії професійного формування, ми присвятили цю конференцію аналізу цього поняття, його генезі, ознакам, функціям тощо.

У всякому разі, завжди потрібно враховувати, що реальність цього соціального феномена повинна підкреслюватися тим, що він повинен бути органічно втілений в існуючі суспільні відносини, в соціальну діяльність людей.

Отже, права людини потрібно розглядати як нормативну форму взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координацію їх вчинків з нормальним функціонуванням суспільства і

По-третє — морально-етичні, культурні й освітні якості судді. Здатність сформувати в собі внутрішнє переконання у справі, чітко відмежувати це переконання від враження, яке обов'язково виникає у суддів під час ознайомлення з доказами, не піддаватися цим враженням, а піддавати їх аналізу, відкидати все несуттєве і недостовірне, зупинятися лише на тому, що перевірено і підтверджено, і в результаті приходити до твердого й обґрунтованого висновку про існування чи неіснування фактів, що досліджуються, — такі здібності виникають у результаті наполегливої праці над собою, досвіду, а не даються відразу в готовому вигляді.

По-четверте — емоційно-вольовий елемент. Суддя обов'язково повинен вміти керувати своїми емоціями. У цьому йому має допомогти вольовий елемент, який необхідний судді для вироблення рішучості з метою вчинення певних дій при вирішенні справи.

Важливу роль у формуванні внутрішнього суддівського переконання відіграє сумнів. До того часу, поки у судді залишаються сумніви щодо якогось факту, цей факт не може вважатися встановленим, і суд не може у вирокі посилатись на нього для обґрунтування своїх висновків про винність підсудного. А. Коні зазначав, що сумнів має бути “розумним”, тобто обґрунтованим: “Це — сумнів, що залишився після тривалої, свідомо всебічної оцінки кожного доказу окремо і всіх їх разом, у зв'язку з особистістю обвинуваченого” [2, 290].

Таким чином, суддівське переконання є суб'єктивним у психологічному розумінні, має об'єктивні підстави, якими перевіряється його правильність. Внутрішнє суддівське переконання — це свідомо суб'єктивна впевненість конкретного судді в існуванні чи неіснуванні певних об'єктивних фактів, на підставі яких робиться висновок про винність чи невинуватість підсудного.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 груд. 2009 р. — К.: Парлам. вид-во, 2009. — 264 с. — (Бібліотека офіційних видавць).
2. Придлуцький П. В. Формальний доказ // Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред.: Ю. С. Шемшученко — К., 2004. — Т. 6. — 298 с.
3. Фойницький И. Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. — СПб., 1996. — Т. 2. — 606 с.

О. Ю. Петечел

канд. юрид. наук, доцент Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОБВИНУВАЧЕНИХ (ПІДОЗРЮВАНИХ) НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Допит — це комплекс передбачених законом пізнавальних операцій, що виконуються слідчим (особою, що проводить дізнання, прокурором, начальником слідчого відділу) у кримінальній справі, яку він розслідує, з метою отримання та закріплення показання про обставини, що мають значення для справи [3, 29].

Г. Г. Доспулов відзначає, що “допит — це врегульована кримінально-процесуальним законом взаємодія слідчого з допитуваним (свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим) з метою отримання інформації, яка має значення для справи, відповідно до того, як вона була сприйнята і збережена в його пам’яті” [4, 27].

Таким чином, в юридичній літературі є різноманітні визначення допиту, але всі вони вказують на те, що допит — це взаємодія слідчого з особами, які мають інформацію про злочин чи злочинця, тобто це комунікативний процес. Отже без знання психологічних особливостей зазначеної слідчої дії, її проведення буде малоєфективним та проблематичним. Самі по собі тактичні прийоми не мають впливу, якщо вони не враховують психологічні особливості конкретної особи, зокрема, неповнолітнього. Це і зумовлює актуальність даного питання.

При спілкуванні слідчого з неповнолітніми в першу чергу необхідно враховувати закон нерівномірності дозрівання і розвитку. Ця нерівномірність є одночасно і міжособистісною (підлітки дозрівають і розвиваються з різним темпом, і тому хронологічні однолітки і однокласники можуть фактично знаходитися на різних стадіях свого індивідуального розвитку) і внутрішньо особистісною. Тому перше питання, яке повинно виникнути у слідчого при зустрічі з неповнолітнім, — з ким фактично має справу слідчий: з підлітком, юнаком чи дорослою людиною. Крім того, необхідно враховувати і різні типи розвитку. В одних підлітковий і юнацький вік протікає кризово, бурхливо, характери-

зується серйозними емоційними і поведінковими труднощами, конфліктами з оточуючими і самим собою. В інших цей період минає повільно, спокійно, поступово, порівняно легко.

У стресовій ситуації, якою є виклик на допит та його проведення, у неповнолітніх обвинувачених можливі випадки застосування психологічних прийомів захисту, зокрема, реакція ізоляції (бажання уникнути негативних контактів), реакція опозиції (демонстративний характер дій, висловлювань тощо), невідкорення вимогам слідчого, агресія, уникнення від спілкування з слідчим. Ф. В. Басін зауважує, що психологічний захист є нормальним, постійно застосовуваним психологічним механізмом, за допомогою якого людина намагається пом'якшити, послабити біль психологічної травми і який має величезне значення не тільки в умовах усвідомлюваного конфлікту, але і при формуванні повністю усвідомлюваних психологічних установок [1, 124].

Результатом психологічного захисту може бути те, що неповнолітній вдається до самообмови, приховує співучасників, бере вину інших на себе, не надає інформацію про себе тощо. Все це перешкоджає встановленню істини у справі. Тому виникає потреба в спеціальних знаннях у галузі дитячої та юнацької психології для допомоги в усуненні вищевказаних проявів та, відповідно, підвищення достовірності отриманих від неповнолітнього показань. Такими спеціалістами є психологи. Підсилює дану позицію і той факт, що 55 % неповнолітніх надають перевагу відмові від дачі показань або дачі неправдивих показань. Разом з тим у них є бажання розказати кому-небудь про вчинений злочин [6, 208--209]. Це слід враховувати при організації допиту, а психолог багато в чому може посприяти слідчому у цій роботі.

В ході допиту між слідчим та неповнолітнім обвинуваченим відбувається обмін інформацією, в якому можна виділити два психологічних моменти — вербальний та невербальний обмін інформацією. При допиті неповнолітнього необхідно, чи не найголовніше, спостерігати за його поведінкою, жестами, мімікою тощо, при цьому слідчий повинен мати необхідну психологічну підготовку для того, щоб вміти правильно їх читати, або залучати спеціаліста-психолога. Так, за дослідженням П. Д. Біленчука, серед опитаних слідчих 54 % вважають, що

потуплений погляд означає, що допитуваний приховує правду, 33 % зблідніле обличчя трактують як винуватість; уповільнення темпу мови половина слідчих розцінює як навмисне, націлене на обмірковування і приховування правди, причому ці прогнози слідчих у 10 % співпали з дійсністю [2, 157-158]. Інші дослідження також вказують на широке використання інформації, вираженої в невербальній формі. За анкетуванням слідчих, проведеним Я. В. Комісаровою та В. В. Семеновим, щодо можливостей невербальної форми отримання інформації, 68,1 % проанкетованих відмітили можливість з'ясувати ознаки приховування певної інформації, 61,4 % — можливість виявлення емоційного стану людини, 58,8 % — розпізнання темпераменту та характеру, 45,8 % — вироблення власної лінії поведінки під час слідчої дії, 28,9 % — створення передумов для налагодження психологічного контакту, 35,2 % — визначення інтелектуального рівня та рівня освіти, 32 % — виявлення соціального статусу особи, 6,3 % — виявлення ознак алкогольного чи наркотичного сп'яніння [5, 132].

Важливе значення при допиті неповнолітнього має порядок виклику обвинуваченого. Виклик на допит юнака, що не досягнув повноліття, через його батьків може трактуватися неповнолітнім як неповага до його особистості, що призводить до негативного ставлення до слідчого ще до початку допиту.

При проведенні допиту неповнолітнього обвинуваченого має значення спостереження за поведінкою останнього під час вільної розповіді. За рахунок невербальних каналів спілкування слідчий може спонукати допитуваного підлітка до повідомлення більш повної, об'єктивної, правдивої інформації. Через невербальні методи спілкування слідчий створює позитивний емоційний фон, який підвищує ефективність допиту. Наприклад, з психології спілкування відомо, що ознакою позитивного контакту співрозмовників є подібність в манері спілкування та зайнятих позицій. Таким чином, слідчий, використовуючи ці знання, може плучно привести свій тон, жести, міміку, рухи у відповідність з допитуваним неповнолітнім, чим створити позитивну атмосферу допиту.

Вміло організований допит неповнолітнього дозволить слідчому встановити умови його життя в сім'ї, відносини з батьками, вчителями, ставлення до навчання, з'ясувати коло друзів,

захоплення, ідеали, а звідси встановити справжні причини вчинення злочину та ставлення підлітка до вчиненого діяння. Слід пам'ятати, що неповнолітні, як і будь-які інші особи, не хочуть розповідати про свої помилки, недоліки, порушення тощо.

Виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, необхідно внести наступні зміни до КПК України:

– частину 2 статті 107 доповнити реченням такого змісту: “Допит неповнолітнього підозрюваного, віком до шістнадцяти років, а за розсудом особи, що проводить допит, віком до вісімнадцяти років проводиться в присутності психолога, а при необхідності — педагога або батьків чи інших законних представників неповнолітнього”;

– частину 2 статті 438 викласти в такій редакції: “Пред'явлення обвинувачення та допит неповнолітнього, віком до шістнадцяти років, а за розсудом слідчого або прокурора, віком до вісімнадцяти років або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, за клопотанням захисника проводиться в присутності психолога, а при необхідності — педагога або батьків чи інших законних представників неповнолітнього”;

– частину 3 статті 438 викласти в наступній редакції: “Слідчий роз'яснює психологу, педагогу, батькам чи іншим законним представникам неповнолітнього, які присутні при пред'явленні обвинувачення та допиті, їх право задавати обвинуваченому запитання та викладати свої зауваження”.

Література

1. Бассин Ф. В. О силе “Я” и психологической защите // Вопросы психологии. — 1969. — № 2. — С. 124.
2. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства): монографія. — К.: Атіка, 1999. — 352 с.
3. Волков В. Н. Психологические особенности проведения допроса в свете судебных реформ. (Начало) // Закон и право. — 2004. — № 12. — С. 29–33.
4. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. — М.: Юрид. лит., 1978. — 112 с.
5. Комиссарова Я. В. Особенности невербальной коммуникации в ходе расследования преступлений / Я. В. Комиссарова, В. В. Семенов. — М.: Юрлитинформ, 2004. — 224 с.

6. Кривошеин И. Т. Некоторые результаты изучения психологии несовершеннолетних и возможности их использования при производстве допроса // Правовые проблемы борьбы с преступностью: сборник статей. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 1990. — С. 201–211.

Т. В. Родіонова

ст. викладач Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник С. Л. Стрельцов,

д-р юрид. наук, доктор теології, професор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ
ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЕНІ ОСОБАМИ
З ПСИХІЧНИМИ АНОМАЛІЯМИ**

Проблема дослідження і вивчення людини хвилює суспільство ще з давніх часів. Одним з найважливіх і найвідповідальніших комплексних завдань сучасної науки є проблема людини. Всебічне вивчення особи — необхідна умова пізнання протиправної поведінки обвинувачуваних та засуджених.

XXI століття — це епоха, коли досить гостро піднімається питання щодо злочинності як наслідку деформації особистості в суспільстві. Наприкінці XX ст. кримінологічними дослідженнями було визначено так званий “психопатологічний індекс”, тобто середню частоту психічних відхилень у засуджених, яка виявилася рівною 68 %. Розумова відсталість (олігофренія) виявлена у 37 % підслідних, психопатія — у 31 % [1, 39–40]. Серед засуджених за вбивство 72 % мали різноманітні аномалії психіки, а серед осіб, що нанесли жертві тяжкі тілесні ушкодження, — 64,8 % [2, 56].

Проведене дослідження свідчить, що найбільш розповсюдженою психічною аномалією серед насильницьких злочинців сьогодні є алкоголізм, від якого страждають 34 % засуджених за насильницькі злочини осіб; психопатія виявилася у 20,7 % осіб; розумова відсталість (олігофренія) — у 16,0 %; наркоманія — 13,3 %; органічне ураження головного мозку — 11,3 %; статеві розлади — 2 %. Серед засуджених за вбивство — 36 %